

www.verujem.org

Глава 10

ТАТИЈАН АСИРАЦ

Живот и значај

Татијан се родио у „земљи Асирској“ око 120. године. Био је – син паганских родитеља. У почетку је васпитаван у складу са паганским веровањима, али је потом познао „ко је Бог и шта је – Његово дело“. Тада се преобратио у хришћанство. Сасвим је могуће да је у време док је био паганин учествовао у мистеријама. Доцније се тако одлучно окренуо против паганизма да се према свему што је јелинско почео односити не само с извесном дискретношћу већ и с крајњом иронијом и непријатељством.

Тешко је установити хронологију Татијановог стваралаштва. Харнак сматра да његова „Апологија“ није могла настати након 165. године. Функ мисли да је ипак настала касније. Барденевер је смешта у период између 163. и 167. године, док је Барди сврстава у период између 168. и 170. године. Попов види решење проблема на следећи начин: у деветнаестој глави „Апологије“ аутор, говорећи о Крескенту, помиње такође и Јустина Философа као још живог. А Јевсевије преноси Татијанове речи у таквој форми да се добија потпуно другачији смисао. Ако прихватимо Јевсевијево гледиште онда се као година настајања „Апологије“ признаје 165. година. Међутим, с друге стране, у Татијановим делима нема

трагова Јустиновог књижевног утицаја, што се, имајући у виду блиске односе у којима су се писци налазили, може објаснити тиме да су обе „Апологије“ написане скоро у исто време. Затим, помињући о перегрину Протеу, Татијан ништа не каже о његовом самоспаљивању на олимпијским играма 165. године. Осим тога, аутор говори само о једном императору, а не о двојници савладара. Марко Аурелије је владао заједно са Луцијем Вером од 161. до 168. године. Из свега овога следи да „Апологију“ треба датовати у време владавине Антонина Пија, што значи до 161. године.

Татијан је много путовао. „Апологија“ мора да је написана изван Рима, будући да аутор својим слушаоцима приповеда о римским обичајима као о нечему што је њима непознато. За њега је Рим „град РOMEЈА“ (35. глава) или „велики град“ (19. глава). Статуе су „од вас (то јест од Јелина) донесене Римљанима“. Понов претпоставља да је место настајања дела Грчка.

Цан сматра да су се следећи догађаји у Татијановом животу брзо смењивали један за другим: долазак у Рим, познанство с Јустином, сусрет с киником Крескентом и његова сплетка против Татијана, затим одлазак из Рима и писање „Апологије“. Након тога се Татијан наново враћа у Рим, остаје Јустинов слушалац све до његове смрти, и сам делује у Риму као учитељ хришћанства. Према речима Св. Иринеја Лионског он ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας (=одступивши од цркве), отвара свој сопствени διδασκαλεῖον (=училиште). То је могло да буде око 172. године. Своје енкратистичке идеје Татијан је вероватно већ одавно носио у себи. О њима Иринеј прича као о нечему што је наслеђено од Саторнила и Маркиона. „Diatessaron“ је, по Харнаку, састављен у периоду од 172. до 180. године и написан је након његовог одласка

из Рима. Није позната година Татијанове смрти. Неки претпостављају да се то десило после 183. године.

Татијан је аутор „Апологије“ као и такозваног „Диатесарона“, то јест усклађености јеванђелског текста према четворици јеванђелиста, па је отуда и сам назив $\tau\omicron\ \delta\iota\alpha\ \tau\epsilon\sigma\sigma\acute{\alpha}\rho\omicron\nu\ \epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\acute{\epsilon}\lambda\iota\omicron\nu$ (=Кроз четири јеванђеља).

Садржај „Беседе против Јелина“ и богословски погледи

Ова апологија је заправо својеврсна расправа о древности хришћанске религије и о заблудама и сујеверју Јелина. Састоји се из четрдесет два поглавља и може се ради лакшег изучавања поделити на два дела. Први део (главе 1-30) садржи разобличавање паганизма и одбрану хришћанства; док други део (главе 31-42) говори о древности хришћанства.

Татијан своју „Беседу против Јелина“ започиње питањем које од јелинских установа и обичаја нису преузели од других, од варвара? „Телмесијци су били нарочито вешти у гатању из снова; Каријци су препознавали будућност према звездама; Фригијци и Исавријци се у свом гатању ослањају на лет птица; Кипрани су гатали из утроба жртвених животиња; Вавилонци су се прославили астрономијом; Персијанци – магијом; Египћани – геометријом; Феничани – писмом“ (гл. 1 PG 6. col. 804A). Затим наставља и говори о заблудама и недостацима философа. „Шта сте то достојно поштовања добили ви из философствовања? Ко то од мудраца није пао у гордост? Диоген је, хвалећи се уздржањем, умро од прождрљивости појевши живог полипа. Аристип је живео у раскоши. Философа Платона је Дионисије због прождрљивости предао у ропство. [...] Аристотел је ва-

спитао Александра, убицу другова [...]“ и тако даље (PG 6, col. 805C-809A).

Приметно је колико се у погледу овога Татијан разликује од свог учитеља Јустина. Њихова гледишта о философији се разликују у потпуности. Полазећи од просуђивања о заблудама појединих философа, они различито схватају и саму философију. Тако, Јустин у њој види одблесак светлости Истине и у људским умовима посејане логосе Јединога Логоса; насупрот томе, Татијан не жели да у њој види ништа друго до лажи и зла. Бескрајна је његова мржња према грчком генију. Он не негира само грчку философију него уопште целокупну грчку мудрост, културу и образованост (гл. 26, PG 6, col. 861-864). Негативно се односио и према науци као таквој, и према уметности такође. У театру види разврат; вајарство и поезија, према његовом мишљењу, такође величају раскалашност. Од наука, посебно негативно се односи према астрономији сматрајући је сујетном, видећи у њој измишљање демона (PG 6, col. 821A). Као многи пре њега, ни он не прави разлику између астрономије и астрологије. Сем тога одбацује и медицину (гл. 18, PG 6, col. 845). Једном речју, он пориче све што је јелинско, укључујући ту и префињеност језика (гл. 17, PG 6, col. 844). Татијан је – типични варварин огорчен префињеношћу и аристократизмом културне нације. У њему је, с оваквим његовим назорима и уз поменуто енкратистичко скретање, већ могуће предвидети претечу будућег сиријског мрачног правца неумереног аскетизма у источном хришћанству.

Његово позитивно излагање хришћанства започиње у 5. глави ставом: „У почетку је био Бог“. Он је био сам до стварања света, и Он је основа свега, тачније речено, супстанција свега ($\delta \gamma \alpha \rho \Delta \epsilon \sigma \lambda \acute{o} \tau \eta \varsigma \tau \acute{\omega} \nu \acute{\omicron} \lambda \omega \nu, \alpha \upsilon \tau \acute{o} \varsigma \upsilon \lambda \acute{\alpha} \rho$

χὼν τοῦ παντός ἢ ὑπόστασις, κατὰ μὲν τὴν μηδέλω γεγενημένην ποιήσιν μόνος ἦν). У Њему су у виду (пра)ликова постојале све ствари, а и Сама Реч је била у Њему. По вољи простог Божанског Бића (буквално: „Његове једноставности“) Логос настаје због засебног постојања изван Бога. Тада Логос постаје Очево „прворођено дело“. Рађа се Логос од Оца „по удоништву“ (κατὰ μερισμόν), а не одсецањем дела Божанског Бића (PG 6, col. 813C-817B). У датом случају, Татијан се у појашњењу користи истим оним поређењем о припаљивању пламена од пламена којим и његов учитељ Јустин Философ. Опште узев, очигледан је Јустинов утицај на Татијаново учење о Логосу. Није могуће не приметити трагове монархијанства у тој тачки његовог учења. Узгред речено, Татијан ниједном не помиње Христово име у својој „Беседи“.

У космологији он одлучно устаје против мишљења неких филозофа о савечности материје и Бога (PG 6, col. 817-820). Свет се састоји од материје и духа, при чему се тај дух схвата као нешто вештаствено, што неоспорно указује на трагове стоичког утицаја. Тај дух он види свуда: „Дух се налази у звездама, у анђелима, у биљкама, у водама, у људима и у животињама, и премда је он један исти, садржи разлике у себи“ (PG 6, cap. 41, col. 832). У његовој космологији се осећа неки призив дуализма: он разликује две врсте ствари – горе и боље. Стварање света ни из чега служи му за основу за васкрсење мртвих и за поновно успостављање тела мртвих. Свет је, према Татијану, ограничен. „Ово небо – каже он – ограничено је“ (PG 5, cap. 20, col. 852).

У учењу о човеку Татијан износи следеће идеје: човек је „слика бесмртности Божије“ (PG 6, cap. 6, col. 820B) и саздан је да би био бесмртан. Пре него што је

човек створен постојали су анђели. Сваки од тих видова створења саздан је као слободан, не будући по природи добар (τὰ γούθου φύσιν μὴ ἔχον), што је својствено само и једино Богу. Карактеристичан је његов моралистички приступ и у односу према Богу. Људи имају слободу избора, слободу воље. У грехопаду је човек, противећи се Божијем закону, пошао за сатаном. Будући да је створен као слика Божија, односно, као слика Његове бесмртности, човек је, након одвајања од Његовог Духа, постао смртан.

Татијан разликује две врсте духова. Једну врсту назива душом, а друга врста „виша од душе, јесте слика и подобије Божије“ (PG 6, сар. 12, col. 829C). Човек је створен делом од материје, а делом од онога што је од материје више. Сва материја, како је већ речено, изнутра је прожета материјалним духом. Човек се разликује од осталих живих бића својом способношћу говора и познањем Бога (PG 6, col. 832).

„Душа сама по себи није бесмртна, о људи јелински. Она је смртна. Али, она може и да не умре. Јер, уколико она не зна истину, онда заједно с телом умире, и оживљава једино заједно са васкрсењем тела. У човеку постоји и Дух Божији који је сједињен с душом“ (PG 6, сар. 13, col. 833-836).

Према томе, душа човека није проста (οὐ μονομερής), него се састоји из многих делова (πολυμερής). Дух Божији је сједињен с душом и човеку, с бесмртношћу, доноси и познање истине. Пошто је створен од душе и тела, човек је двојан. Татијан је тело сматрао „оковима душе“. Тело „држи душу“. А ако се човек држи попут храма, онда у њему обитава Дух (PG 6, сар. 15, col. 837).

У грехопаду је човек, противећи се закону, пошао за ђаволом. Људи су се потчинили демонима, а они су људима показали нацрте сазвежђа по којима су почели да одређују судбину (ἀστρομενίαν). „Стога, од судбине зависи да ли ћеш бити судија или осуђеник, убица или убијени, богаташ или просјак“ (PG 6, cap. 8, col. 821 AB). Демони и одређују судбину; они су људе научили и идолопоклонству. „Животињама које пузе по земљи или пливају у водама, као и оним четвороножним у планинама, демони придају небеску част, узводе их на небо и према положају сазвежђа (односно, према знаковима зодијака) одређују судбину људи“ (PG 6, cap. 9, col. 825B - 828A). Међутим, за хришћане судбина нема никаквог значења. Грех није настао услед принуде или пак судбине, него због слободе. „Ми нисмо створени да бисмо умирали, него умиремо сами по својој вољи. Нас је уништила слобода (αὐτεξουσίαν), и као слободни, ми смо постали робови; због греха смо се продали. Од Бога ништа лоше није створено; сами смо пројавили зло. Али, пројавивши зло, можемо га изнова и одбацити“ (PG 6, cap. 11, col. 829B).

Човек може да се покаје и да постане бољи. Поновно сједињење с Духом Светим и јесте спасење. А Демони су лишени те наде (PG 6, cap. 15, col. 840). Они ће бити кажњени строже од људи (PG 6, cap. 14, col. 836).

Упоредјујући паганску и хришћанску религију, Татијан износи много замерки против Јелина. Он одбацује њихов груби антропоморфизам и исмејава њихову митологију (PG 6, cap. 21, col. 852C-865A) веровања, обичаје, њихов театар с глумцима и гладијаторима (PG 6, cap. 23, col. 858BC) и остале игре и пороке. Он одбацује паганске басне, а и саме пагане умногоме сматра преварантима.

У другом делу своје „Апологије“ (погл. 31-41) Татијан брани хришћанство са становишта његове древности. Мојсеј је живио 400 година пре Тројанског рата што значи да је старији од најстаријих паганских писаца. Јелински, као и остали пагански мудраци и писци, преузимали су од Мојсеја. Са те тачке гледишта, „Беседа против Јелина“ је била на цени у наредним временима у хришћанској литератури.

„Diatessaron“

Вративши се из Рима, Татијан је у Месопотамији наишао на сиријске преводе Јеванђеља. Око 173. године је саставио своје усаглашавање јеванђелског текста, распоредивши га по хронолошком реду. То је био први покушај такве врсте. И одмах је стекао велику популарност у Сирији. Афраат, сиријски писац из IV столећа, користи се једино „Диатесароном“ у својим беседама на јеванђелски текст, појединачна Јеванђеља му нису позната. У основи коментара Св. Јефрема Сирина које је овај држао у едеској школи у периоду од 360. до 370. године, почива текст „Диатесарона“ као канонске богослужбене књиге. „Диатесарон“ није сачуван у оригиналу, међутим, до нас је дошао јерменски превод лекција Св. Јефрема, пронађен 1836. године и преведен на латински језик 1876. године. За време ископавања у Dura Europos у Сирији 1934. године пронађен је један невелик фрагмент „Диатесарона“ од четрнаест редова на грчком језику, који води порекло од 254. године.

Временом су преводи засебних Јеванђеља постепено истиснули „Диатесарон“. Блажени Теодорит сведочи да је „Диатесарон“ био у широкој употреби не само код Татијанових следбеника него и међу православнима. А

он сâм (тј. Теодорит), сматрајући га делом јеретичким, наредио је спаљивање двеста примерака „Диатесарона“.

У састављању своје хармонизације јеванђелског текста, Татијан се вероватно користио и неким западним кодексом. Можда се користио и апокрифним јеванђељима премда нигде није суштински мењао текст. Он је, између осталог, изоставио у својој хармонизацији оба Спаситељева родослова, како онај из (Мт. 1, 1) тако и из (Лк. 3, 23). Највероватније да је то било изведено под утицајем гностичких настројења, иако Попов претпоставља да се ту ради о томе да је напросто тешко усагласити оба текста. Као основа хронолошког система узет је текст Јеванђеља од Јована: Господов земаљски живот се смешта у оквир од три године, односно три празника Пасхе. Када су на неким местима текстови посебних Јеванђеља слични, тада Татијан узима текст било кога од њих, одбацујући притом остале.

Како је већ наведено, сами текст хармонизације није стигао до нас. Његова реконструкција је веома интересовала научнике, па су се тим проблемом бавили, поред осталих, Цан, Хил и Робинсон.

У реконструисању текста научници су се користили следећим рукописима:

1. Тумачењима Св. Јефрема Сирина. Према њима је ипак тешко судити о одређеним изразима, будући да сиријски текст коментара није сачуван, него постоји једино њихово јерменско издање. Осим тога, Св. Јефрем није користио само „Диатесарон“, него је употребљавао такође и Пешито (тј. Сиријски превод Св. Писма).

2. Беседама Афраата, који је користио само и једино „Диатесарон“.

3. Врло оштећеним текстом четворојеванђеља с Татијановим именом, преписаним 545. године за Падов-

ског епископа Виктора. „Диатесарон“ је ту умногоме допуњен (прологом јеванђелисте Луке, родословом Христовим и тако даље). Текстуално је близак Вулгати, тако да, самим тим, може да пружи само приближну и непотпуну представу о Татијановом тексту. То је такозвани Codex Fuldensis.

4. Арапским издањем „Диатесарона“. Превод је начинио несторијански монах Абул-Фараг-бен-Атиб (†1043). У основи превода је текст начињен на основу Пешито, због чега је и његова вредност релативна. Тај превод је објављен 1888. године.

„Диатесарон“ је, по свему судећи, био писан директно на сиријском језику. Он је код Сиријаца био прихваћен и као богослужбени спис.

Изгубљена Татијанова дела

Сам Татијан у својој „Апологији“, у 15. глави, помиње свој спис „О животињама“ (Περὶ ζῴων), у 16. – „О демонима“, а у 14. глави говори о намери да пише „против оних који су говорили о божанским стварима“. Климент Александријски (Стромат. 3, 81, 1) позива се и на Татијанов трактат „О савршенству“. Јевсевије је знао за Татијанов спис „О проблемима“ (ЦИ 5, 13, 8). Међутим, сви ови радови нису се сачували до наших дана.